

Doctoraatsopleidingen in Nederland en Vlaanderen

Bas Denters, Maurits Sanders, Trui Steen en Luzia Helfer

Inleiding

Steven Van Hecke (KU Leuven)

Het eerste Symposium van dit kalenderjaar (*Res Publica*, 2015/1) stond in het teken van de internationalisering van het politicologisch onderwijs, met name de bachelor- en masteropleidingen (bama). Gelijknissen en verschillen tussen Nederland en Vlaanderen kwamen aan bod, alsook de groeiende internationalisering onder invloed van onder meer het wetenschappelijk onderzoek en de aansluiting op een academische loopbaan. Het logisch vervolg hierop is na te gaan hoe het met de impact van de internationalisering van het onderzoek en de academische loopbaan zit na het bama-onderwijs. Dit Symposium focust dus op de doctoraatsopleiding in Nederland en Vlaanderen. Van een Europees uniform systeem (Bologna-derdecyclusonderwijs) is vooralsnog geen sprake, maar de weg daarnaartoe is reeds ingeslagen, zoals u verder kan lezen. Uiteraard wordt uitgebreid stilgestaan bij de opzet en de organisatie van een doctoraatsopleiding en de verschillen ten noorden en ten zuiden van de Belgisch-Nederlandse grens. Naast de klassieke evenwichten (geografie en gender) wordt de doctoraatsopleiding vanuit drie standpunten belicht: de organisator van de doctoraatsopleiding, de promotor en de doctorandus/a.

Bas Denters en Maurits Sanders van de Universiteit Twente bijten de spits af. Zij beschrijven de rol van het *Netherlands Institute of Government* (NIG) binnen de doctoraatsopleiding van politicologen en bestuurskundigen. Binnen het NIG is Bas Denters wetenschappelijk directeur en Maurits Sanders zakelijk directeur. Daarnaast is Bas Denters gewoon hoogleraar bestuurskunde aan het Departement Bestuurskunde van de Universiteit Twente. Maurits Sanders is als associate lector governance verbonden aan Saxion. Daarna werpt Trui Steen haar licht op de doctoraatsopleiding. Zij schrijft vanuit het standpunt van de promotor en heeft daarmee ervaring in Nederland en Vlaanderen. Trui Steen is halftijds hoofddocent 'bestuurlijke organisatie van de overheid' aan het Instituut voor de Overheid van de KU Leuven. Daarnaast is ze halftijds hoofddocent 'vergelijkende bestuurskunde' aan de Universiteit Leiden. In 2014 won zij de NIG Supervisory of the Year Award. Luzia Helfer sluit af. Ook zij heeft een dubbele affiliatie en kan daardoor putten uit haar eigen praktijkervaring. Luzia Helfer is doctoraatsstudente aan de Universiteit Antwerpen en de Universiteit Leiden. Bovendien is ze van nationaliteit Zwiters en volgde ze de research master aan de Universiteit van Amsterdam. Dat maakt haar samen met de andere gast-

auteurs tot een geknipt panel voor dit Symposium.

Differentiatie en maatwerk: contouren van een nieuwe doctoraatsopleiding in de bestuurskunde en de politicologie in Vlaanderen en Nederland

Bas Denters en Maurits Sanders (NIG)

Het *Netherlands Institute of Government* (NIG) is de Vlaams-Nederlandse inter-universitaire onderzoeksschool voor de bestuurskunde en de politicologie. Promovendi kunnen bij het NIG een doctoraatsopleiding volgen, die het sluitstuk vormt van hun opleiding tot academisch onderzoeker. Thans volgen zo'n 130 promovendi, verbonden aan negen Nederlandse en twee Vlaamse universiteiten, het NIG-opleidingsprogramma.

De eisen die worden gesteld aan het doctoraatsonderwijs zijn de afgelopen jaren sterk veranderd. Met het oog daarop is met ingang van het studiejaar 2015-2016 het NIG-opleidingsprogramma ingrijpend herzien.

In onze bijdrage gaan we allereerst in op de positie van de rol van het NIG binnen de Vlaamse en Nederlandse bestuurskunde en politicologie. Vervolgens schetsen we de veranderende eisen waaraan doctoraatsprogramma's dienen te voldoen. Tot slot gaan we in op de manieren waarop we in het nieuwe programma inspelten op de geschetste ontwikkelingen.

Positie NIG

De Vlaamse en Nederlandse bestuurskunde en politicologie presteren in nationaal en internationaal perspectief buitengewoon goed. Binnen de sociale wetenschappen – die het blijkens allerlei indicatoren goed doen in vergelijking met andere wetenschapsgebieden – presteren de bestuurskunde en de politicologie bovengemiddeld goed. De in 2014 gepubliceerde rapporten van de landelijk vergelijkende onderzoeksvisitatie Public Administration en Political Science bevestigen de excellente kwaliteit van het Nederlandse onderzoek in deze disciplines. In beide visitatierapporten wordt het belang van het NIG voor de kwaliteit van het bestuurskundig en politicologisch onderzoek en de opleiding van nieuwe generaties van talentvolle onderzoekers onderstreept. Daarmee bevestigen de visitatiecommissies het positieve oordeel van de internationale KNAW-beoordelingscommissie (IRPC) onder voorzitterschap van de Noor Johan Olsen die in 2012 concludeerde: “The IPRC assesses the quality and relevance of both the research programme and the doctorate programme to be very high, measured by international standards” en voegt daaraan toe: “If NIG didn't exist, it would have to be invented”.

Maar zo'n goede reputatie is geen rustig bezit. Toen we in 2013 als nieuwe directie het roer overnamen van onze Rotterdamse collega's Walter Kickert en Sandra Groeneveld, was het onze ambitie om middels het NIG een bijdrage te leveren aan de constellatie en versterking van de vooraanstaande positie van onze disciplines in Vlaanderen en Nederland.

Dat doet het NIG al jarenlang door het aanbieden van een hoogwaardig, aantrekkelijk onderwijsaanbod voor promovendi en het scheppen van een stimulerende omgeving, waarin de volgende generatie onderzoekers zich kan bekwamen in het doen van excellent, internationaal maatgevend onderzoek. Daarnaast vormt het NIG een ontmoetingsplaats voor promovendi in de bestuurskunde en de politicologie uit de Lage Landen, maar ook van daarbuiten. Een aantal nieuwe ontwikkelingen noopt evenwel tot een herpositionering van het NIG. Voordat we de contouren van onze nieuwe aanpak schetsen, gaan we in op een aantal relevante ontwikkelingen.

Ontwikkelingen

Internationalisering: derde fase Bologna-proces

In het kader van het Bologna-proces zijn in de afgelopen jaren in heel Europa vergelijkbare diploma's voor de bachelor- en masterdiploma's ingevoerd. Op dit moment staat – in het kader van de derde fase van het Bologna-proces – ook een harmonisatie van eisen aan de doctoraatsdiploma's op de rol. Richtinggevend daarbij is een gemeenschappelijk kader met in het raam van de bachelor, de master en het doctoraat te realiseren kwalificaties. Tijdens de Bergen-conferentie in mei 2005 is door de ministers van onderwijs uit 46 Europese landen het 'Higher Education Qualification Framework' vastgesteld.¹ De NVAO heeft het kader vertaald naar de Nederlands-Vlaamse onderwijspraktijk,² het zogenoemde 'Dutch National

Qualification Framework'. Dat kader omschrijft de competenties en de studielast voor verschillende niveaus van het academisch onderwijs. Tot dusver is de meeste aandacht in het Bologna-proces uitgegaan naar de implementatie in de bachelor- en masterfase. Maar recent verschuift de aandacht naar de doctoraatsfase. Intussen hebben op tal van plaatsen universiteiten lokale 'graduate schools' ingericht om de doctoraatsfase van onderzoekersopleiding vorm te geven. Voor niet-lokale onderzoeksscholen rijst de vraag hoe men zich moet voorbereiden op de internationalisering van de opleidingseisen.

Differentiatie van de instroom

De instroom in het NIG-doctoraatsprogramma differentieert sterk. Van oudsher is de instroom in het NIG-programma divers. De promovendi zijn niet alleen bestuurskundigen en politicologen, maar komen eveneens uit verwante (rechten, economie en sociologie) en niet-verwante disciplines (gedragwetenschappen, geneeskunde en technische wetenschappen).

Naast deze disciplinaire diversiteit is er differentiatie naar de nationale achtergrond van de NIG-promovendi. Naast kandidaten uit de Lage Landen zien we in toenemende mate instroom uit andere landen. Promoveren is een internationale aangelegenheid geworden. Mensen uit alle windstreken starten met een dissertatie. Zo zijn promovendi afkomstig uit China, Colombia, Frankrijk, Indonesië en Tunesië. Ook in dit opzicht krijgt het NIG te maken met internationalisering.

Traditioneel participeerden in het NIG-programma vrijwel zonder uitzondering promovendi die waren aangesteld op een vierjarig contract. Ook hier zal door de opkomst van research masters en veranderingen in de subsidiemogelijkheden (bijvoorbeeld het recent ingevoerde NWO-programma Onderzoektalent) differentiatie optreden. Een toenemend aantal promovendi zal vanwege deze ontwikkelingen worden aangesteld op driejarige contracten.

Ten slotte zien we dat bij veel, zo niet alle NIG-instellingen ook promovendi aan dissertaties werken die buiten de universiteit werkzaam zijn en op een latere leeftijd starten met hun onderzoek. In sommige gevallen worden zij gedeeltelijk gefaciliteerd door hun werkgever. Doorgaans moeten deze promovendi buiten hun werktijd een forse tijdsinspanning doen om het proefschrift af te ronden. Niettemin moeten

deze promovendi aan dezelfde eisen voldoen als ander promovendi. Ook dat stelt nieuwe eisen aan het opleidingstraject.

Naar een nieuw opleidingsprogramma

Tegen deze achtergrond heeft het NIG in de afgelopen anderhalf jaar gewerkt aan een nieuw opleidingsprogramma. Voor de inhoud en de structuur van de opleiding zijn de competenties richtinggevend die binnen de EU in het kader van de derde cyclus van het Bologna-proces zijn geformuleerd. In het onderstaande kader zijn deze vertaald naar onze vakgebieden. Daarvoor zijn de algemene competenties ingevuld op basis van de domeinspecifieke referentiekaders die voor de Nederlandse opleidingen in de bestuurskunde en politieke wetenschappen zijn geformuleerd.

Op basis van de algemene en soms samengestelde kwalificaties zijn voor onze vakgebieden acht kerncompetenties onderscheiden, te weten:

- i. A systematic understanding of Public Administration/Political Science;
- ii. Mastery of the skills and methods of research associated with Public Administration/Political Science;
- iii. Ability to conceive, design, implement and adapt a substantial process of research;
- iv. Ability to respect principles of scholarly integrity in research;
- v. Ability to publish research in national or international refereed publications in Public Administration/Political Science;
- vi. Ability to develop complex new ideas based on a critical analysis of existing knowledge;
- vii. Ability to communicate with peers in Public Administration/Political Science and scholars from other disciplines and with society in general;
- viii. Ability to promote technological, social or cultural advancement in a knowledge-based society.

Aansluitend op de basiskwalificaties in de bestuurskunde en politicologie³ beoogt het NIG in de doctoraatsfase van het hoger onderwijs gekwalificeerde onderzoekers op te leiden. Daartoe bieden wij verdiepende disciplinaire cursussen en geavanceerde cursussen op het terrein van kwalitatieve en kwantitatieve methoden en technieken van onderzoek. De opleiding biedt promovendi de mogelijkheid om hun blikveld te verbreden en kennis te nemen van de relevante disciplinaire ontwikkelingen. Tegelijkertijd biedt het programma echter mogelijkheden om de kwaliteit van het eigen dissertatieonderzoek te verbeteren door de theoretische en methodische opzet kritisch te bespreken met docenten en medecursisten en door specialistische cursussen te volgen.

Op basis hiervan is een opleidingsprogramma samengesteld dat inspeelt op een aantal bovengenoemde ontwikkelingen.

- Het programma is qua omvang beperkt tot 30 EC (in plaats van de eerdere 40 EC) om rekening te houden met de opmars van driejarige opleidingstrajecten en de beperkte tijd van buitenpromovendi.
- Het programma bestaat uit een beperkt algemeen deel en een uitgebreide keuzeruimte waaruit studenten, uitgaande van hun dissertatieonderwerp, hun vooropleiding en hiaten in hun competentieprofiel, een op hun eigen situatie toegesneden pakket kunnen samenstellen.
- Om te zorgen voor een optimale samenstelling van het programma, voert de directie met elke promovendus een intakegesprek. Deze gesprekken zijn van groot belang met het oog op het borgen van de eindtermen bij verschil-

len in de instapniveaus van studenten, bijvoorbeeld van studenten met en zonder een research master, studenten uit verschillende landen en reguliere en buitenpromovendi. Vooral bij de beheersing van de methoden en technieken van onderzoek bestaan er tussen promovendi grote verschillen.

- In het facultatieve deel van het programma kunnen studenten deelnemen aan internationale cursussen, die worden aangeboden door het NIG, internationale verbanden zoals EGPA, ECPR en IRSPM of in coproducties van het NIG en deze organisaties.
- In het programma willen we ook kijken of het nodig en zinvol is om een opleidingsvariant te ontwikkelen die aansluit op de behoeften van de buitenpromovendi.

Ook op andere punten speelt het nieuwe programma in op breed gevoelde behoeften.

- Zo blijkt dat het klassieke proefschrift, in de vorm van een Nederlandstalige monografie, zeker voor de reguliere promovendi die zich voorbereiden op een wetenschappelijke loopbaan, tot het verleden behoort. Meer en meer kiezen promovendi de vorm van een proefschrift op basis van een bundeling van samenhangende artikelen gepubliceerd in toonaangevende internationale tijdschriften. In samenhang met een steeds groter belang van het publiceren in internationale tijdschriften voor de opbouw van een wetenschappelijke carrière is het ontwikkelen van een outputgerichte onderzoeksstijl voor promovendi een noodzakelijke voorwaarde. In het nieuwe programma

wordt hieraan ruimschoots aandacht geschonken.

- Deze outputgerichtheid heeft schaduwzijden. Daarom besteden we eveneens aandacht aan de keerzijde van ‘publish or perish’ en het belang van het publiceren in het Nederlands. De laatste tijd is er in de media veel aandacht geweest voor vormen van plagiaat, fraude met onderzoeksgegevens en vormen van onzorgvuldig handelen door onderzoekers. Daarom wordt in het huidige programma veel aandacht besteed aan algemene houdingsaspecten met betrekking tot (i) wetenschappelijke integriteit en (ii) de verbinding tussen praktijk en wetenschap. Ook is er een nieuwe cursus voorzien op het terrein van (zorgvuldig) databeheer. Tot slot is het arbeidsmarktperspectief een punt van zorg. Uit een studie van het Rathenau Instituut⁴ is gebleken dat door het beperkte aantal arbeidsplaatsen slechts voor weinig promovendi na het afronden van de dissertatie een wetenschappelijke carrière in het verschiet ligt. Hoewel wij primair wetenschappers opleiden, zijn wij van mening dat het tot onze verantwoordelijkheid behoort om promovendi bewust te maken van dit arbeidsmarktperspectief en hen voor te bereiden op een loopbaan buiten de academie. Daarvoor zijn inmiddels initiatieven gestart. Zo heeft de NIG-AIO-raad in 2015 een zogenaamde carrière dag georganiseerd. Tijdens deze dag werden alumni van de doctoraatsopleiding in de gelegenheid gesteld om te vertellen over hun loopbaan buiten de universiteit.

Met dit nieuwe programma biedt NIG ook in de komende jaren Nederlandse en Vlaamse politicologen een aantrekkelijk programma dat als vanouds voldoet aan de hoogste internationale eisen.

Noten

1. Zie: http://www.ehea.info/Uploads/QF/050520_Framework_qualifications.pdf.
2. Zie: http://www.nvao.net/page/downloads/NQF_Dutch_National_Qualifications_Framework.pdf.
3. Hoewel de eindkwalificaties van de bestuurskunde en politicologie redelijk vergelijkbaar zijn, zijn er verschillen in de accenten die men zet. Zo wordt in het PAGO-domein meer nadruk gelegd op kennis omtrent netwerken en organisaties alsmede het management daarvan. Terwijl er in LOOP meer aandacht is voor Normatieve Politieke Theorieën en Internationale Betrekkingen.
4. Zie: http://www.rathenau.nl/uploads/tx_tferathenau/Feiten_en_Cijfers_Academische_Carrieres_2013.pdf.

Doctoreren in Nederland en Vlaanderen: het perspectief van de promotor

Trui Steen (KU Leuven/Universiteit Leiden)

Als (co)promotor van een aantal doctorandi in Nederland en in Vlaanderen werd ik door *Res Publica* gevraagd om enkele reflecties op de doctoraatsopleiding in

beide landen te geven. Hieronder vind je dan ook enkele overdenkingen, louter gebaseerd op mijn persoonlijke ervaringen aan twee universiteiten.

Een van de discussiepunten over de doctoraatsopleiding is of dit vanuit het standpunt van de promotor behoort tot onderwijs of tot onderzoek. Persoonlijk zie ik hier niet meteen een verschil tussen België en Nederland. Er is onmiskenbaar wel een evolutie doorheen de tijd. Naar mijn ervaring werd het begeleiden van een doctoraat in het verleden veel meer als onderzoek beschouwd, terwijl het tegenwoordig meer als een combinatie van onderzoek en onderwijs wordt gezien. Deze evolutie hangt sterk samen met de tendens tot internationalisering. In veel landen spreekt men al sinds geruime tijd over *PhD-students* en die benadering hebben we geleidelijk aan overgenomen. Wie een doctoraatsopleiding volgt, stelt zich bijvoorbeeld op conferenties steeds meer voor als doctoraatsstudent of PhD-student, terwijl men zich vijf of tien jaar geleden veeleer een onderzoeker of *junior researcher* zou hebben genoemd.

Het positieve aan deze evolutie is dat de verantwoordelijkheden van de promotor breder geworden zijn. Hij of zij is niet langer uitsluitend de onderzoekscoördinator die erop toekijkt dat het project goed wordt uitgevoerd, maar gaat de doctoraatsstudent in opleiding ook begeleiden om vaardigheden op het vlak van methodologie of theorie te helpen ontwikkelen. In Nederland worden doctorandi overigens al langer ‘assistenten in opleiding’ genoemd, terwijl in België nog dikwijls over ‘onderzoekers’ wordt gesproken.

Een goede promotor denkt volgens mij ook mee over het traject dat volgt na de vier jaar van het doctoraatsprogramma. Dit doe je niet enkel in het laatste half jaar. Een PhD-student moet immers al in de beginfase bepaalde keuzes maken en anticiperen op de toekomst. Als promotor houd je rekening met de ambities van de doctorandus en de manier waarop je hem of haar hebt leren kennen, en kan je wijzen op opportuniteiten en op activiteiten of ervaringen die niet mogen ontbreken op het cv. De verwachtingen ten aanzien van doctorandi zijn ook steeds hoger op het vlak van publicaties, vooral als men in de academische wereld wil blijven. Als promotor ken je in principe het veld en ben je dus in staat om te wijzen waarop een jonge onderzoeker moet letten.

Naast een goede manager moet de promotor een coach zijn, die oog heeft voor het welbevinden van de doctoraatsstudent. Die ‘zachtere’ kant is inderdaad heel belangrijk. Een goede relatie tussen promotor en doctorandus is essentieel: je moet open kunnen praten en als promotor oog hebben voor de situatie van jouw doctorandi naast het werk. Veel jonge onderzoekers zitten op een belangrijk punt in hun leven; ze kopen een huis, stichten een gezin, ... Ook daarvoor is aandacht nodig, of moet je als promotor toch de impact daarvan op het doctoraatsonderzoek kunnen inschatten. Maar daarnaast is de omgeving belangrijk voor het welbevinden van de doctorandi, het instituut of de onderzoekseenheid waarvan men deel uitmaakt en vooral de interacties tussen de verschillende jonge onderzoekers.

Naar mijn aanvoelen zijn de doctoraatsopleidingen binnen bestuurskunde en

politicologie, zowel in Nederland als in België, nog steeds erg soepel. Al zijn er zeker verschillen tussen universiteiten. Als promotor in Vlaanderen, bijvoorbeeld, begeleid ik doctorandi binnen een duidelijk opgezet, maar ook flexibel invulbaar programma. Kernelementen zijn onder meer dat de studenten kredietpunten bij elkaar sprokkelen door een aantal methodologische en inhoudelijke cursussen te volgen, twee doctoraatsseminaries te organiseren, minimaal één maal hun onderzoek te presenteren op een internationale bijeenkomst en minimaal één internationale publicatie te schrijven. Wanneer het volgen van een cursus besproken is tussen promotor en PhD-student, zal deze zelden tot nooit worden afgekeurd als onderdeel van de doctoraatsopleiding. In Nederland is de flexibiliteit erg groot, aangezien daar vooral belangrijk is dat de promotor en doctorandus samen een opleidingsplan uittekenen. Maar tegelijkertijd is de opleiding die het *Netherlands Institute of Government* (NIG) aanbiedt aan doctorandi een stuk intensiever. Als een doctorandus hiervoor is ingeschreven en het certificaat wil behalen, moet een hele reeks van vakken worden gevolgd met vaak veel voorbereidend leeswerk.

Eén van de grote voordelen van het volgen van de NIG-training is dat dit het netwerk van de doctoraatsstudenten en het onderlinge gemeenschapsgevoel erg versterkt: de doctorandi van eenzelfde cohorte uit de verschillende universiteiten kennen elkaar, omdat ze regelmatig samen cursussen volgen, en onderzoekers die rond eenzelfde thema werken vinden elkaar ook gemakkelijker. NIG biedt een ‘totaal’ opleidingspakket aan voor doc-

toraatsstudenten met veel aandacht voor inhoudelijke thema’s, voor methodologie, mogelijkheid tot persoonlijke ‘tutorials’ of seminars in het buitenland, en zelfs aandacht voor de carrière na het doctoraat. Een nadeel is dan weer dat niet alle cursussen door iedereen als even zinvol worden ervaren, maar een aantal toch moet gevolgd worden om het certificaat te behalen. Het is een volledig pakket, waarbij er vroeg of laat wel cursussen zijn die voor de doctorandus niet van direct nut zijn. Al hoeven naar mijn mening niet alle cursussen meteen bruikbaar te zijn. Vaak is het ook nuttig om eens met andere thema’s of methodieken geconfronteerd te worden. De doctoraatsstudenten kunnen onderling kennis uitwisselen en elkaar op die manier helpen en ondersteunen. In Vlaanderen is men soepeler, maar kiezen de doctorandi het totaal van de te volgen cursussen een stuk bewuster om bepaalde methodes of thema’s goed onder de knie te krijgen. Mits je dit goed invult – en als doctorandus en promotor nadenkt over welke cursussen gevolgd moeten worden – is dit systeem erg zinvol, maar legt het natuurlijk meer verantwoordelijkheid bij de doctoraatsstudent en de promotor zelf.

De doctoraatsstudent in Nederland wordt gezien als iemand die – zeker in het eerste jaar – nog veel opleidingen volgt en weinig tijd aan zijn of haar onderzoek besteedt. Een dergelijke opvatting is niet helemaal verenigbaar met een onderwijsassistent zoals we die kennen in Vlaanderen: die heeft een dubbele job en moet naast zijn of haar onderzoek veel onderwijsverantwoordelijkheden vervullen. In Vlaanderen is het onderscheid tussen medewerkers

die wel of niet met onderwijs bezig zijn redelijk strikt: ofwel heb je als onderwijsassistent veel onderwijstaken, ofwel ben je er als onderzoeker nauwelijks bij betrokken. In Nederland kan dit sterk verschillen van universiteit tot universiteit, maar zijn de doctoraatsstudenten in het algemeen wel betrokken bij het onderwijs. De doctoraatsstudenten die ik in Nederland begeleid, hebben meestal een project waarvan ze verwachten er drie tot vier jaar aan te werken, maar ze moeten ook elk jaar verschillende cursussen verzorgen binnen de bachelor- en masteropleidingen. Eén van mijn taken als promotor is om hen wat in bescherming te nemen, zodat ze niet nog meer onderwijstaken moeten vervullen en ze voldoende tijd overhouden om aan hun onderzoek te wijden. Wel ben ik er voorstander van dat de doctoraatsstudenten worden ingezet in het onderwijs. Zo geef je hun de kans om ook in dat aspect van het academische werk te groeien en te ontdekken of naast onderzoek ook onderwijs een taak is die hen boeit. Ze staan op die manier ook sterker als ze na het doctoraatstraject hun academische carrière willen voortzetten. Hetzelfde geldt overigens voor onderzoeksprojecten. Het is positief dat doctorandi zich naast hun doctoraat met kleinere beleidsgerichte projecten bezighouden, zolang het evenwicht bewaard blijft. Dat is ook een taak van de promotor: mee nadenken over waar de doctorandus naartoe wil – of het nu de academische wereld, een onderzoeksbureau, een overheidsorganisatie of ergens anders is – en op die manier trachten een goed cv uit te bouwen. Dan gaat het zeker niet alleen maar om internationale publicaties behalen.

In tegenstelling tot in Vlaanderen bestaan er in Nederland onderzoeksmasters in de bestuurskunde en de politicologie. Dit zijn tweejarige masterprogramma's gericht op sterke studenten met een interesse in onderzoek. Enige tijd was het volgen van zo'n master essentieel voor het appliceren voor een "NWO Onderzoekstalent"-financiering (enigszins vergelijkbaar met de FWO-mandaatfinanciering in Vlaanderen). Met andere woorden, als je als bestuurskundige of politicoloog een Onderzoekstalent wilde aanvragen, moest je een dergelijke onderzoeksmaster gevolgd hebben. Onderzoekstalent-subsidies werden toegekend voor drie jaar. Het idee was immers, dat je bij het volgen van een tweejarige onderzoeksmaster tijdens het tweede jaar van de masteropleiding reeds je doctoraatstraject opstart; precies omdat je dan een onderzoeksvoorstel schrijft en cursussen volgt gericht op het doen van onderzoek. Deze research masterstudenten worden echt als onderzoeker gevormd en willen vaak doorstromen naar een doctoraat. In Vlaanderen bestaan dergelijke specifieke onderzoeksmasters niet en worden studenten in de 'gewone' master vooral inhoudelijk geschoold, terwijl er naar mijn mening relatief weinig methodologie wordt bijgebracht. Slechts uitzonderlijk zijn er studenten die bijvoorbeeld in het kader van hun masterproef met een uitgebreide dataset of gevorderde statistische methode gaan werken. Ondertussen is men in Nederland teruggekomen op de beperking dat enkel wie een onderzoeksmaster volgde een Onderzoekstalent-financiering kan aanvragen. Op die manier werden immers kansen ontnomen aan bekwame en gemotiveerde jonge mensen

die een 'gewone' eenjarige master hadden gevolgd. Het loslaten van deze verplichting is volgens mij een goede zaak. Studenten werden immers al onmiddellijk na de bachelor verplicht een keuze te maken voor een eventuele academische loopbaan, terwijl veel studenten pas tijdens hun masteropleiding echt geprikkeld raken door het aspect 'onderzoek'.

Daarnaast hebben de universiteiten en instituten onderling een verschillend profiel: sommige zijn wat meer gericht op fundamenteel onderzoek, terwijl andere zich meer focussen op praktijk- en beleidsgericht onderzoek. Dat onderscheid wordt wel steeds minder scherp, voornamelijk omwille van financiële redenen. Veel instituten richten zich op verschillende mogelijke financieringskanalen, wat een grotere diversiteit aan onderzoek met zich meebrengt. Het onderscheid is nog gedeeltelijk aanwezig en dat heeft een impact op het internationale karakter van het instituut. Het klopt daarnaast volgens mij wel, dat in Vlaanderen nog wat minder internationaal en meer lokaal wordt gerekruteerd. Daar is nog marge voor verbetering. Het rekruteren is sterk afhankelijk van het onderwerp van het onderzoek: voor een internationaal vergelijkend project kan je uiteraard makkelijker internationaal rekruteren dan voor een project rond lokaal bestuur of nationale politiek. Verschillen in cultuur tussen onderzoeksinstellingen bemerk je bijvoorbeeld ook aan het feit of stafvergaderingen typisch in het Engels of in het Nederlands worden gevoerd.

Een internationale aanpak en mentaliteit is een goede zaak. Als je internationaal rekruteert, krijg je bijvoorbeeld een

brede poule en dit is niet noodzakelijk een nadeel voor de kandidaten uit eigen land, mits zij ook bereid zijn om internationaal mee te dingen naar jobs. Uiteindelijk leer je veel door mobiel te zijn. Elke instelling heeft immers haar eigen manier van werken, hanteert toch weer andere literatuur, of is in andere netwerken betrokken. Je horizon wordt zoveel breder als je in een andere context terecht komt of mensen uit een andere context in je organisatie kan binnenhalen. We zitten uiteraard sowieso in een internationale cultuur, bijvoorbeeld op het vlak van publiceren, en er zijn internationale congressen waar je niet kan wegblijven. Ook dat is een rol voor de promotor: aangeven aan de doctoraatsstudenten welke congressen hij of zij zeker moet hebben bijgewoond tijdens het vierjarige traject, wat interessante netwerken zijn. En uiteraard ga je niet naar die congressen om enkel met Vlamingen of Nederlanders om te gaan. Er is wel een keerzijde aan de steeds grotere druk op mensen om internationaal mobiel te zijn. Dat is immers, ook omwille van de privé-situatie, niet op alle momenten voor iedereen even gemakkelijk. We moeten dus opletten dat de vereiste tot internationale mobiliteit het uitbouwen van een academische carrière bij een aantal mensen niet in de weg komt te staan.

De doctoraatsopleiding zal zeker nog verder evolueren. Laten wij vooral de balans tussen de inhoudelijke en mensgerichte kant van het begeleiden van doctorandi bewaken, evenals de kansen voor doctorandi om een diversiteit aan talenten te ontwikkelen en zo een opstart te creëren naar een mooie loopbaan, ongeacht of deze binnen of buiten de universiteit plaatsvindt.

Verschillen tussen universiteiten groter dan tussen landen: mijn ervaring als doctoraatsstudent

Luzia Helfer (Universiteit Leiden/Universiteit Antwerpen)

Ja, ze bestaan, promovendi die al jaren voor zij aan hun opleiding begonnen, wisten dat zij uiteindelijk het traject zouden ingaan om een doctortitel te verwerven. Maar de doelgerichte student die altijd een van de besten was en tijdens zijn promotie toewerkt naar een wetenschappelijke carrière is meer een droombeeld dan realiteit. Ik hoorde in ieder geval niet bij dat groepje. Mijn eerste kennismaking met de wetenschap tijdens mijn bacheloropleiding aan de Universiteit Fribourg in Zwitserland was vooral, dat een academische opleiding wel interessante vraagstukken opriep, maar mij vooral de mogelijkheid bood om buiten de studie veel ervaring op te doen. Het waren uiteindelijk altijd professoren en assistenten die ik in de loop van mijn opleiding tegenkwam die ervoor hebben gezorgd dat ik nu kort voor het einde van mijn promotie sta aan de Universiteiten van Leiden en Antwerpen. Zoals er niet *één* weg is naar een promotie, is er niet *de* manier van promoveren. Elk project vraagt om een andere insteek, en de achtergrond van promovendus en promotor spelen een belangrijke rol.

In de loop van mijn universitaire opleiding heb ik kunnen kennismaken met zeer verschillende wetenschappelijke tradities. Het Duitse systeem is me welbekend. Tijdens mijn bacheloropleiding was ik voorzitter van de studievereniging

en op die manier kwam ik zeer nauw in contact met de werkwijze van een Zwitserse universiteit. Tijdens mijn research master aan de Universiteit van Amsterdam heb ik later een heel ander systeem leren kennen, alvorens aan de Universiteit Leiden en de Universiteit Antwerpen aan mijn promotietraject te beginnen. Uiteraard bestaan er belangrijke verschillen tussen landen, verschillen die grotendeels te wijten zijn aan institutionele en wettelijke regels, bijvoorbeeld over de status van een promovendus. Een aantal belangrijke verschillen tussen Nederland en Vlaanderen zal verder aan bod komen. Zoals vergelijkende studies in de wetenschap vaak inzichten bieden, hoop ik het ene of andere inzicht te kunnen bieden in de bijzonderheden van het systeem in beide landen. Hoewel ik in de aanloop naar dit artikel via e-mail met meerdere promovendi uit de politicologie uit zowel Nederland (Amsterdam, Leiden) als Vlaanderen (Antwerpen, Leuven) persoonlijk contact heb gehad, zijn de inzichten die ik hier deel uiteraard van een persoonlijke aard. Het is niet de bedoeling dat hier een algeheel beeld wordt geschetst en ik zeg niet voor iedereen te kunnen spreken. Tegelijkertijd wil ik hier al onderstrepen dat, ook binnen deze structuren, door universiteiten en individuele promotoren toch een heel verschillende invulling wordt gegeven aan een promotietraject. Verschillen tussen universiteiten *binnen* een land zijn misschien zelfs groter dan tussen de twee landen. De aanloop, het promotietraject op zich en de kansen in de wetenschap na afronding van een promotie zullen aan bod komen.

Nederland: de research master

Een van de belangrijkste verschillen tussen Nederland en Vlaanderen in de aanloop naar een promotie zijn de research masters die inmiddels aan bijna elke Nederlandse universiteit worden aangeboden. In meestal twee jaar, in plaats van één of anderhalf jaar in een ‘gewone’ master, worden topstudenten expliciet op een mogelijk promotietraject voorbereid. Terwijl in Leiden vooral aandacht wordt besteed aan inhoudelijk theoretische vraagstukken, richt zich de research master aan de Universiteit van Amsterdam meer op de methoden. Ongeacht deze verschillen in invalshoek is het grootste voordeel dat een research master biedt, dat het fundament waarop het proefschrift uiteindelijk wordt gebouwd sterker is. De promovendus heeft meer en een bredere kennis van zijn vakgebied, inhoudelijk en/of methodologisch, waardoor zij/hij keuzes die worden gemaakt beter kan toelichten. Naast voordelen tijdens het promotietraject kan een bredere opleidingsbasis ervoor zorgen dat de toekomstige wetenschapper beter in verschillende (deel)gebieden van zijn discipline kan worden ingezet. Dat vertaalt zich mogelijk in een betere toegang tot de arbeidsmarkt na afloop van de promotie. Vaak komt binnen een promotieproject maar één methode en één, althans breder, vakgebied aan bod. Een research master biedt hier tegengewicht.

Van de research masters werd de afgelopen jaren beargumenteerd dat ze toelaten het promotietraject te verkorten. Promovendi die een research master hebben behaald, zouden maar drie jaar nodig hebben, terwijl ‘gewone’ masterstudenten vier jaar ter beschikking krijgen. In zijn

‘Graduate Programme’ dat talentvolle individuele promovendi financiert, is NWO inmiddels van dit beleid afgestapt. Terecht, omdat voor goed onderzoek, zeker in het kader van een (zelfstandig) promotietraject, tijd nodig is. Tijd om ook eens de verkeerde keuzes te maken en daar dan op terug te komen. Natuurlijk is het absoluut mogelijk om binnen een periode van drie jaar een goed proefschrift te maken. Hoewel het fundament dat een research master biedt uiteraard stevig is, moet de promovendus niettemin ook aan zijn huis, het proefschrift, kunnen bouwen en ervoor zorgen dat het niet bij de eerste kleine windstoot of kritiek instort. Een goed proefschrift en promotie vragen tijd.

Hoewel een research master dus zeker een voordeel kan zijn, neemt dat niet weg dat uiteraard ook studenten zonder een dergelijke opleiding goed geschikt zijn voor een promotie. Tot deze programma’s worden immers alleen de beste studenten toegelaten. Maar veelal ontdekken studenten pas op een later moment tijdens hun master dat zij graag de wetenschap in willen. Dat was ook bij mij het geval, hoewel ik ‘toevallig’ vanuit het buitenland komende in een research master belandde (zonder echt te weten wat het precies inhield). Summer Schools en opleidingen die door universiteiten zelf of andere organen zoals het NIG worden aangeboden, bieden studenten de mogelijkheid om zich verder te ontwikkelen tijdens de promotie. In die zin is het Nederlandse systeem met research masters niet beter of slechter, maar biedt het voor een bepaalde groep studenten gewoon meer mogelijkheden die tijdens het promotietraject en later een voordeel kunnen zijn.

Vlaanderen: de doctoraatscommissie

In Nederland wordt met de ‘commissie’ gerefereerd aan de promotiecommissie die toestemming geeft tot het verlenen van de graad van doctor. De Vlaamse doctoraatscommissie heeft een andere functie. Meestal bestaande uit (co)promotoren en zowel een ander intern als een extern lid van de universiteit, begeleidt de doctoraatscommissie de promovendus gedurende het promotietraject. Via jaarlijkse bijeenkomsten wordt de voortgang besproken. De jury beoordeelt in Vlaanderen uiteindelijk het manuscript van de promovendus. In Nederland is de mogelijkheid tot het vormen van een begeleidingscommissie mogelijk in Leiden (artikel 7, paragraaf 1), maar niet terug te vinden in de reglementen van andere Nederlandse universiteiten (VU, UvA, Twente, RU). Voor zover mij bekend, wordt in Leiden bij politicologie geen gebruik gemaakt van deze mogelijkheid.

Omdat ik zelf geen doctoraatscommissie had, heb ik met een aantal Vlaamse promovendi van de Universiteit Antwerpen en Leuven gesproken. Sommigen van hen zijn kort geleden gepromoveerd, terwijl anderen net aan hun traject zijn begonnen. Onafhankelijk van elkaar waren zij het allemaal eens over het positieve effect van een doctoraatscommissie op hun werk en werkwijze. Een drietal redenen werd vermeld. Ten eerste wordt door de jaarlijkse bijeenkomsten van de commissie de voortgang van het project bewaakt. De regelmatige *meetings* zorgen voor deadlines waar, naast conferenties, naartoe wordt gewerkt: “Het dwingt je

als doctoraatsstudent om jaarlijks op een rijtje te zetten wat je al gedaan hebt en wat je nog moet doen”. Hierdoor blijft het traject op schema. Een tweede belangrijke reden die alle promovendi in hun antwoorden vermelden, was het feit dat zij door de breder samengestelde commissie toegang hebben tot meer expertise. Terwijl de (co)promotoren vaak dicht op het onderwerp van de promovendi zitten, ervaren de promovendi het als positief dat andere leden van de commissie vaak een net iets andere achtergrond hebben: “Zij hanteren daarom soms een andere invalshoek of bieden een ander perspectief dan een (co)promotor. Dit vertaalt zich ook in de aard van de feedback, en het feit dat er diverse meningen zijn, vind ik wel nuttig”. De promovendi zijn ervan overtuigd dat dit de kwaliteit van hun proefschrift ten goede komt: “Door hun kritiek werd ik gedwongen om veel kritischer na te denken over de methode en om beter te beschrijven waarom ik voor die methode gekozen heb”. Op de kennis van leden van de commissie kunnen zij ook buiten de bijeenkomsten een beroep doen. Hieraan verbonden is het laatste punt dat werd genoemd, namelijk het feit dat de commissie “feedback op maat” geeft. Zij bewaakt uiteindelijk gedurende het hele traject het proefschrift als geheel en de commissieleden zijn, zoals een promovendus ze noemde, “tegelijk buitenstaander en insider”. Op die manier kunnen (negatieve) verrassingen aan het einde van een promotietraject worden voorkomen. In zijn geheel blijkt een begeleidende doctoraatscommissie zoals deze aan Vlaamse universiteiten bekend is door de promovendi als zeer positief te worden ervaren. Naast

de al benoemde voordelen geeft een dergelijke commissie de promovendus de mogelijkheid een breder netwerk op te bouwen, wat positieve gevolgen kan hebben voor de toegang tot de (academische) arbeidsmarkt na het afronden van het proefschrift.

Doctor – en dan?

“Uit kracht van de bevoegdheid, ons bij de wet toegekend en volgens het besluit van de promotiecommissie, hier tegenwoordig, verklaar ik bij deze u, [voeg jouw naam in] te bevorderen tot doctor.” Wat zullen deze woorden als muziek in de oren van de promovendi klinken. Het proefschrift is goedgekeurd en familie en vrienden zijn in een zaal om dit bijzondere moment met je te delen. Eindelijk is die last van jouw schouders en ben je vrij. Je bent er waarschijnlijk de afgelopen maanden al achter gekomen dat de graad van doctor die je zo veel slapeloze nachten heeft gekost maar van beperkte waarde is op de arbeidsmarkt. Ook op het academische gebied.

De discussie over het rendement van een doctoraatstitel, vooral ook buiten de wetenschap, wordt elders al gevoerd. Ik zal mij hier op de toekomst binnen de wetenschap beperken, omdat dit is waarmee ik nu, aan het einde van mijn eigen promotietraject, zelf bezig ben. Het ligt in de aard van de zaak dat de piramide steeds spitsier toeloopt en er steeds minder banen zijn naarmate men hoger klimt op de academische ladder. Mij zijn geen cijfers uit de sociale wetenschappen bekend, maar ik ga ervan uit dat het in Nederland

en Vlaanderen even moeilijk is om na afronding van een promotietraject door te kunnen gaan in de wetenschap. Een groot belang hebben hierbij de financieringsinstrumenten van FWO in Vlaanderen en NWO in Nederland voor individuele onderzoekers.

In Nederland kent men, zoals in veel andere landen, een beurs voor net gepromoveerde wetenschappers om voor de duur van twee jaar ervaring op te doen aan een buitenlandse universiteit (Rubicon). Een VENI-beurs daarentegen (die het mogelijk zou maken om in Nederland een eigen project op te zetten) is door een net gepromoveerde onderzoeker nauwelijks te bemachtigen, vaak omdat het cv nog niet sterk genoeg is en men te weinig publicaties heeft. Hierdoor blijft voor velen die, om wat voor reden ook, in Nederland willen blijven, alleen de mogelijkheid om een aanstelling te zoeken als docent of onderzoeker aan een universiteit.

De Vlaamse overheid daarentegen kent het ‘postdoctorale mandaat’, zoals dit instrument door het FWO wordt genoemd. Dit geeft promovendi, ook uit het buitenland, de kans om een eigen onderzoeksproject op te zetten aan een Vlaamse universiteit gedurende drie jaar, zelfs met een kans op verlenging. Vooral voor promovendi die duidelijk een onderzoeksprofiel willen opbouwen, is een dergelijk financieringsinstrument van grote waarde. Volgens de website van het FWO lag het slaagpercentage in 2014 op bijna 25%. In vergelijking met Nederland zijn er dus voor zojuist gepromoveerde onderzoekers meer mogelijkheden in Vlaanderen te verblijven, terwijl van gepromoveerde

onderzoekers in Nederland vaak wordt verwacht dat zij ervaring opdoen in het buitenland.

In deze bijdrage werden structurele verschillen in het promotietraject in Vlaanderen en Nederland benoemd en vanuit het zicht van de promovendus belicht. Deze geven uiteraard maar een beperkt beeld. Het is lastig concluderen of een promotietraject in Nederland of Vlaanderen *beter* zou zijn. Zoals in het begin gezegd, biedt deze bijdrage inspiratie om van elkaar te leren. De mijns inziens sterke punten uit beide landen, de Nederlandse research master en de Vlaamse doctoraatscommissie, zijn aan bod gekomen. Mijn ervaring is dat vooral tussen de universiteiten binnen

een land grote verschillen bestaan. Wordt op artikelenbasis of met een monografie gepromoveerd? Bestaat de verwachting dat het proefschrift binnen het contract wordt verdedigd, of is het voldoende dat het manuscript naar de promotiecommissie wordt gestuurd ter beoordeling? Zijn er wekelijkse of maandelijkse bijeenkomsten tussen (co)promotor en promovendus? Concluderend: hoewel er duidelijke verschillen zijn in het traject in Nederland en Vlaanderen, zijn de verschillen tussen universiteiten *binnen* een land in mijn beleving vaak groter dan tussen de landen. Op veel vlakken lijkt promoveren in Antwerpen en Amsterdam meer op elkaar dan in Amsterdam en Leiden.

